

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ З ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

*Купріянич І.П., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України |
E-mail: kupriyanchik@ukr.net*

Досліджено передумови створення, функціонування фермерських господарств в Україні та зарубіжних країнах. В ході проведених досліджень виявлено, що упродовж 1990-2015 рр. кількість фермерських господарств збільшилася із 332 до 54 302, що займають 915, 40 тис. га земель. За вказаний період на одне господарство припадало від 12,0 до 78,8 га сільськогосподарських угідь (найбільш помітний зростання розміру відбулось у період із 1990-1995 рр. – майже у 100 разів). Незважаючи на це фермерські господарства так і не стали ефективними виробниками сільськогосподарської продукції. На противагу, у світі понад 500 млн ферм (87,7%) від їх загальної кількості належать сім'ям, які виробляють 56% такої продукції. Крім того, у цих країнах ведеться цілеспрямована політика на підтримку сільськогосподарських товаровиробників за підвищення ефективності виробництва забезпечуючи раціональне землекористування. Конкурентоспроможність цих господарств обґрунтована наявністю розробленої прогнозно-планувальної стратегії їх розвитку. З досвіду зарубіжних країн, для досягнення ефективного, еколого-безпечного сільськогосподарського землекористування у статті запропоновано концепцію розвитку сімейного фермерського господарства.

Ключові слова: фермерське господарство, сімейне фермерське господарство, інститут, концепція розвитку, закордонний досвід.

Постановка проблеми.

Передумовою створення та формування фермерських господарств в Україні, становлення селянина-фермера як повноправного господаря на своїй землі стало законодавче закріплення державної, колективної та приватної форм власності Постановою Верховної Ради України «Про земельну реформу» прийнятою у 1990 році. Проте, фермерські господар

ства, як і інші сільськогосподарські підприємства, не зуміли ефективно господарювати в умовах вільних цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. До того ж не надавалась державна підтримка для розвитку фермерських господарств, не розроблялася стратегія їх розвитку, та, здебільшого, у практиці господарської діяльності використовувалися короткострокові фінансові цілі.

Також, досі не сформовано інститут фермерського господарства. Адже, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства. Законодавством передбачено, що фермерське господарство підлягає державній реєстрації після отримання земельної ділянки у власність або користування. Проте законодавство не обмежує розмір земель, які обробляються та належать фермерським господарствам. Це заважає отримати чітку різницю між фермерськими господарствами та сільськогосподарськими підприємствами, оскільки критерієм такого розмежування може слугувати площа оброблюваних ними земель, ведення сімейного фермерського господарства без залучення найманої робочої сили або залучення її в обмеженій кількості.

Великою проблемою в Україні залишається й дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування. Значна частина фермерських господарств не має тваринницької галузі, або ж тваринництво займає мізерну частку в структурі виробництва. Саме це зумовлює зниження обсягів внесення органічних добрив і дегуміфікацію ґрунтів. До того ж ці господарства не мають проєктів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь – основи дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування (за даними Держгеокадастру упродовж 2015 року в Україні розроблено 3% документації із землеустрою щодо

землеохоронної діяльності, 5% – прогнозно-планувальної та 92% щодо посвідчення прав на землю).

З метою оптимізації діяльності фермерських господарств в умовах економічної кризи в Україні доречно запропонувати напрями їх подальшого розвитку, наслідуючи закордонний досвід. Адже зарубіжні країни надають перевагу саме малим, присадибним та фермерським господарствам.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток та розроблення теоретичних, методичних та практичних основ формування стратегії фермерських господарств в Україні зробили: А.Г. Наливайко, П.К. Бечко, А.Ф. Бурик, І.А.Бутило, В.О. Єщенко, А.Ф. Фукрик та інші. Ними розглядався вплив кризи на всю економіку країни, а формування інституту сімейного фермерського господарства як основи їх ефективного функціонування потребує подальших досліджень.

Мета статті – дослідити стан господарської діяльності фермерських господарств в сучасних умовах, з'ясувати причини наявних проблем функціонування інституту фермерського господарства як складової системи сільськогосподарського землекористування та запропонувати концепцію розвитку цих господарств із досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу.

Організаційно-правові основи створення та функціонування фермерських господарств в Україні регулює Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» прийнятий 22 червня 1993 року, який гарантує право громадян України на добровільне створення таких господарств,

самостійність їх господарювання, рівноправність з іншими формами підприємств в агропромисловому комплексі і спрямований на створення умов для розвитку, раціонального використання ними землі, забезпечує їх соціальну та правову захищеність. Відносини, пов'язані з діяльністю фермерських господарств регулюються також Конституцією України, Земельним Кодексом України, Законами України «Про власність», «Про оренду землі», «Про землеустрій», «Про підприємства в Україні», «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України» та іншими нормативно-правовими актами. Нормами ЗК України, зокрема ст. 31-32 встановлено, що землі фермерського господарства можуть належати йому на праві власності як юридичній особі, можуть належати громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності та використовуватися фермерським господарством на умовах оренди.

За даними Держкомзему станом на 1 січня 2014 року селянські (фермерські) господарства займають 915,40 тис. га земель, з яких 641,7 тис. га

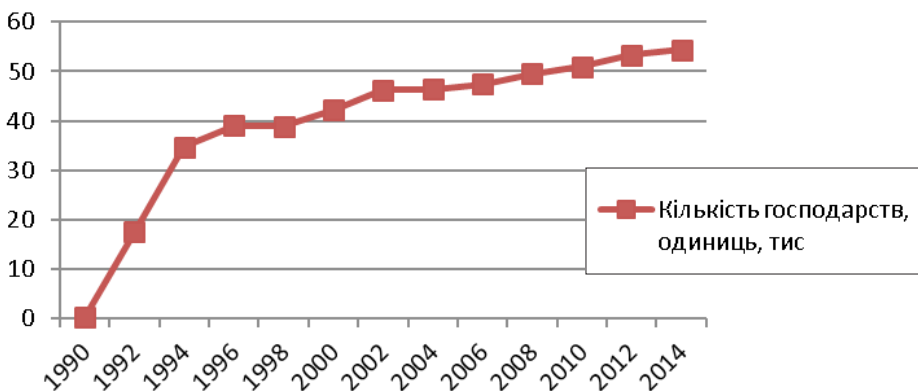
(70,1%) перебуває у державній формі власності та 273,7 тис. га (29,9%) – у приватній формі власності. Разом із тим, фермерські господарства орендують землі державної власності на площі 35,5 тис. га (15,5%) до загальної площі земель, з них ріллі – 29,1 тис. га, що складає 82% до загальної площі земель, що перебувають у власності держави.

Проаналізуємо динаміку змін щодо кількісного показника фермерських господарств та їх середніх розмірів упродовж 1990-2014 рр. (графік 1).

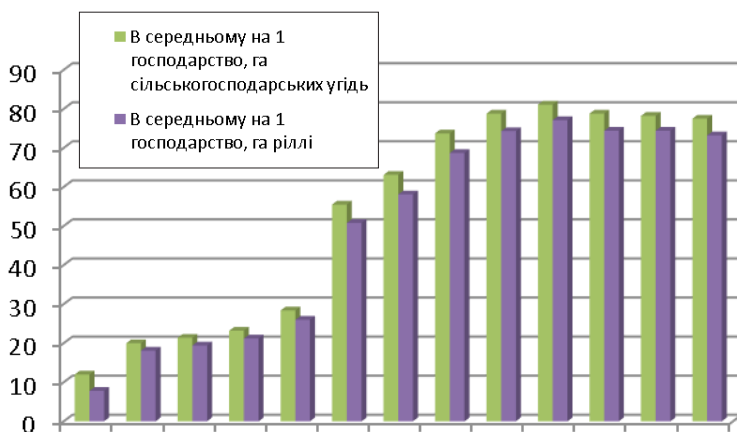
За результатами проведеного аналізу за цей період кількість фермерських господарств стрімко збільшувалась – із 332 господарств у 1990 році до 54 302 у 2014 році. Найбільш помітне зростання фермерських господарств (майже у 100 разів) відбулося із 1990 по 1994 рр.

Динаміку розподілу наявних площ сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі у фермерських господарствах за аналогічний період подано в діаграмі 1.

За проаналізований період в Україні в середньому на одне фермерське господарство у 1990 р. припадало 12,0 га сільськогосподарських угідь,

Графік 1. Динаміка зміни кількості фермерських господарств упродовж 1990-2014 рр.

Діаграма 1. Динаміка зміни наявних сільськогосподарських угідь та ріллі в середньому на 1 господарство упродовж 1990-2014 рр., га

в т.ч. 7,8 га ріллі, в 1994 р. відповідно 21,4 га (19,4 га), у 1998 році – 28,4 га (26,0 га), у 2002 році – 63,1 га (58,1 га), у 2006 році – 78,8 га (74,3 га), у 2010 році – 78,8 га (74,4 га), у 2014 році – 77,5га (73,2 га) з коливанням від 78,8 га сільськогосподарських угідь на одне господарство до 12,0 га. Тенденція до зростання земельної площі відбувалась до 2008 року, коли вона фактично стабілізувалась, а в період із 2009-2014 рр. – поступово зменшувалася.

Як продовження досліджуваної проблематики, розглянемо досвід Європейських країн та світу. У країнах Північної Америки на одного фермера припадає від 190,0 до 600,0 га, в більшості країн Азії та Африки – 2,0 – 100,0 га земель, в Австралії та Новій Зеландії – від 2 до 20 тис. га тощо. Фермерські господарства у США залежно від коштів, на які реалізується продукція за рік, поділяються на дрібні – менше 40 тис. дол., середні – від 40 до 250 тис. дол. та великі – понад 250 тис. дол. Дослідники із США виокремлюють і ферми-мільйонери, які виробляють і реалізують продук-

цію на суму понад 1 млн дол. Їх кількість сягає 35 тис. (або менше ніж 2% від загальної кількості в країні, але на їхню частку припадає 48% реалізованої продукції) [1]. У країнах ЄС земельні ділянки фермерських господарств сягають від 2,0 – 500,0 га. Ці країни йдуть шляхом підтримки саме малого, присадибного й фермерського господарства.

Таким чином, у світі вже давно цінується сімейна праця у сільському господарстві. Понад 500 мільйонів ферм (87,7%) від їх загальної кількості належать саме сім'ям, які виробляють 56% сільськогосподарської продукції. За інформацією FAO у США сімейні фермерські господарства обробляють 78% сільськогосподарських угідь країни, виробляючи 84% усієї сільськогосподарської продукції на суму 230 млрд доларів.

В країнах ЄС з 129 млн. га земель, на яких ведуть виробництво фермери, 76 млн. га є їх власністю, а 5 млн. га (41 %) орендується [9, ст. 13]. Зокрема, частка земель, які використовуються фермерами у Бельгії на умовах оренди в середньому

щорічно становить 67,6%, у Франції – 52,7%, в Англії – 37,4, у США – 41, у Голландії – 38, у Німеччині – 36, в Італії – 18,8, у Данії – 18,5, в Ірландії – 12,5% [3, с. 46]. До 50 % сільськогосподарських угідь у США обробляється фермерами-орендарями, а виробляють на ній до 70 % сільськогосподарської продукції. Отже, у різних країнах показник орендованих земель у загальному обсязі землекористування значно коливається — від 12,5 % в Ірландії до 67,6 % в Бельгії і обумовлена сукупністю економічних регуляторів.

Крім того, у країнах світу цілеспрямовано ведеться політика підтримки сільськогосподарських товаровиробників за підвищення ефективності їх виробництва забезпечуючи охорону ґрунтів і раціональне використання земель.

У Швеції держава укладає з фермерами контракти на впровадження екологічно чистих технологій при вирощуванні сільськогосподарської продукції. Заохочується добровільне виведення землі з виробництва з компенсаціями втрат фермерам. У випадках виведення 20 % і більше земель з використання на термін не менше 5 років, фермерам надається компенсація [2]. Для підтримки фермерських господарств у Великобританії надаються державні субсидії. Якщо власники земель замість сільськогосподарських культур висаджують лісові насадження, то отримують із державного бюджету дотації [1]. У США діє закон про захист фермерських господарств. Існують різні програми підтримки сільськогосподарського виробництва, в тому числі у вигляді виплат фермерам, котрі не обробляють свої деградовані землі. Фермери, які обробляють сильно еродовані землі, зобов'язані

розробляти план протиерозійних заходів. При невиконанні або порушенні цієї умови фермерів позбавляють головних видів фінансової підтримки і пільг держави. При зниженні якісних показників стану сільськогосподарських земель застосовують економічні санкції щодо відшкодування коштів на відновлення порушеного рівня ґрунтової родючості. Конституцією Польщі надається перевага присадибним господарствам – основи розвитку сільського господарства. Державні субсидії і дотації на їх розвиток надаються через банківський сектор. В Китаї через дрібні відділення державних банків у волостях країни надаються кредити селянам-орендарям [8]. У Німеччині у разі неповернення аграріями кредитів наданих комерційними банками, державні банки дають гарантії на їх повернення. Комерційні банки кредитують аграрний сектор, причому держава частину відсотків фінансує за свій рахунок [2].

Зрештою, країни Євросоюзу (28 держав) на розвиток аграрного сектору завдяки економічній програмі Європарламенту мають допомогу в сумі 52 мільярди євро. Для прикладу, кожен польський сільськогосподарський товаровиробник щорічно, упродовж п'яти років отримував з цього «гаманця» 1200 євро дотацій на гектар орної землі [1].

Отже, фермерські господарства, які є основними виробниками сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах світу, пройшли у своєму розвитку довгий шлях формування та становлення як високоефективні підприємства. До того ж у світовій практиці виокремлюють три основних види стратегій розвитку підприємства, кожний з яких повністю обґрунтований специфікою ви-

робництва: 1) стратегією зростання (розвитку), відображає намір підприємства збільшувати обсяги продажу, прибутку, капіталовкладень; 2) стратегію стабілізації (сталості) характеризує прагнення підприємства зберегти досягнуті обсяги виробництва в умовах істотної нестабільності обсягів продажу і прибутку; 3) стратегію виживання – оборонна стратегія в умовах глибокої кризи діяльності підприємства [5, с.129].

Для сільськогосподарських підприємств України бажано застосовувати стратегію зростання, хоча більшість підприємств використовують стратегію виживання.

Заслуговує на увагу досвід розвинутих країн щодо кооперації фермерів. Найрозвиненішою є сільськогосподарська кооперація в скандинавських країнах, через яку щорічно реалізується 50-80 % загального обсягу сільськогосподарських товарів. Основними формами кооперації вважаються: кредитні кооперативно-державні системи; кооперативи зі збуту й переробки сільськогосподарської продукції та постачання фермерів засобами виробництва; великі кооперативні об'єднання універсального характеру; кооперативні об'єднання на основі вертикальної і горизонтальної інтеграції, які мають регіональне і національне значення; виробничі кооперативи типу КЮМА, ГАЕК, САФЕР у Франції, «Фармек» у Швеції, на основі партнерства в США та в інших країнах. В США близько 80 % фірм користується послугами фермерських кооперативів, які знаходяться у спільній власності. Для прикладу, найбільший у світі — АМРІ, який забезпечує збут 20 % загального виробництва молока у США і налічує 23,3 тис. членів. Широкого

поширення у Франції, Італії, та ФРН набувають кооперативи із спільного використання сільськогосподарської техніки. У Франції добре розвинута кредитна кооперація, а також постачальницько-збутові кооперативи, через які реалізується 56 % обсягу сільськогосподарської продукції [1].

Оскільки організувати фермери в Україні ефективно виробництво сільськогосподарської продукції і тим більше здійснити її переробку на невеликих за розміром господарствах (за вище приведеним аналізом), майже неможливо. Тому кооперування селянських (фермерських) господарств як у виробничій діяльності, так і при переробці виробленої продукції, про що яскраво свідчить світовий досвід – єдиний можливий вихід. Великі за розміром господарства також входять до різних об'єднань, поглиблюючи поділ праці при виробництві та переробці продукції. Отже, сільськогосподарське кооперування – невід'ємна частина раціонального й високоефективного господарювання.

Створення системи управління землями сільськогосподарського призначення в європейських країнах дозволило: створити стійкий соціальний шар фермерів, які мають у власності та користуванні земельні ділянки, права яких на землю гарантовані законом; забезпечити захист і особисту незалежність фермерів, оскільки вони можуть вільно розпоряджатися землею і виробленою продукцією; збільшити продуктивність сільського господарства за рахунок підвищення зацікавленості фермерства в зростанні виробництва; надати фермерам можливість отримання під заставу землі, що знаходиться у власності, кредитів банків; забезпечити фермеру свободу дій відносно використання землі, пе-

редачі її в оренду, у спадок; забезпечило залучення інвестицій в сільську місцевість на основі гарантій державі права земельної власності і т.д.

Франція завдяки фермерам стала найбільшим виробником сільськогосподарської продукції у Західній Європі та одним із найбільших експортерів її у світі, з кожним роком зменшується частка ріллі за рахунок збільшення площ, засіяних травами, що пов'язано з посиленням тваринницької спеціалізації, без агрохолдингів. І все це завдяки французьким фермерам, які століттями культивували особливі специфічні виробництва.

Необхідно пам'ятати, що на малих аграрних підприємствах – фермерських і особистих (селянських) господарствах легше виростити високоякісну екологічно чисту продукцію. На величезних латифундіях такої якості не досягнути. Яскравим прикладом є Ізраїль, в якого обмежені землі сільськогосподарського призначення. Проте їхня харчова продукція за рахунок високої якості, гарантії екологічної чистоти поширена на багатьох ринках Європи, у тому числі й України.

Зрештою, досвід зарубіжних країн свідчить, що наявність стратегії розвитку сімейних господарств сприяє їх ефективному розвитку.

Висновки.

Реформа державного управління, якої прагне Україна, має спиратися саме на фермера, який готовий до життя і праці в умовах децентралізації влади. Важливо, щоб приватні сімейні фермерські і селянські господарства «...стали каркасною основою формування територіальної громади й генераторами комплексного розвитку сільських територій» [7,

ст. 21]. Саме підтримка малих, присадибних і фермерських господарств на рівні держави має стати пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства, ефективність функціонування яких залежатиме від концепції їх розвитку. Тому маємо акцентувати увагу на вирішенні стосовно цих господарств такі завдання:

для досягнення високоефективного та еколого-безпечного сільськогосподарського землекористування відновити інститут фермерського господарства; вважаємо доцільним передбачити мінімальний розмір земельної ділянки для створення фермерських господарств – 2,0 га, максимальний – 500,0 га, з урахуванням перспектив розвитку цих господарств та їх спеціалізації; на законодавчому рівні закріпити обов'язковість розроблення проектів землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь – основи дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування; створити в Україні аграрний банк, спеціальним призначенням якого було б обслуговування виробництва, а не обігу земель із структурними підрозділами на рівні регіонів з метою налагодження співпраці з виробниками сільськогосподарської продукції; розширювати довгострокове кредитування товаровиробника, субсидювання відсоткових ставок, встановити пільгове оподаткування, які б сприяли розвитку сімейних фермерських господарств та аграрного бізнесу в цілому; розвивати споживчу кооперацію, яка є ефективним механізмом доведення продукції до споживачів; забезпечити стабільність закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, і тим самим надати їм інвестиційної привабливості; удосконалити меха-

нізм державного регулювання імпорту сільськогосподарської продукції в користь вітчизняного товаровиробника; запровадження фермерських господарств сімейного типу з чітким визначенням його учасників та врегулювання можливості залучення найманої робочої сили цими господарствами; організація навчання фермерів в розвинених країнах світу з метою набуття навичок із управління та господарської діяльності.

Запропонована концепція розвитку сімейних фермерських господарств в Україні сприятиме економічному зростанню діючих та розвиткові новостворених господарств сімейного типу, що забезпечить їх конкурентоспроможність як в Україні, так і за її межами.

Список літератури

1. *Азізова К. Е.* Пільги в системі податкового регулювання розвитку аграрного сектору економіки України / К. Е. Азізова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154, ч. 3. – С. 19–26.
2. *Бодак Г. І.* Зарубіжний досвід розвитку сільськогосподарського виробництва / Г. І. Бодак // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2012. – Вип. 22.6. – С. 164–169.
3. *Будзяк В.М.* Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти): монографія / В.М. Будзяк.. – К.: Оріони, 2006. – 386 с.
4. *Лановий В.* Держава без землі не існує // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 12. – С. 4-8.
5. Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Вип. 2 за наук. ред. д-ра екон. Наук, проф. Є.В. Мішеніна.- Харків: ТОВ «Діса Плюс», 2013. – 444 с.

6. *Дорош Й.М.* Інститути сільськогосподарського землекористування, проблеми функціонування та шляхи їх вирішення // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, 2014. – №3-4. – С. 4-11.
7. *Ковалів О.І.* Науково-обґрунтовані за розміром і структурою землеволодіння та землекористування – основа розвитку сільських територій // Землеустрій і кадастр. – 2013. – № 2. – С. 18-24.
8. *Милосердов В. В.* Опыт формирования земельных отношений в Китае / В. В. Милосердов // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 145–151.
9. Організація виробничої і підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах: підручник / О.В. Шкільов, В.В. Іванишин; за ред. д.е.н., проф. О.В.Шкільова. – К: Камінець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. – 416 с.
10. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003// – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

References:

1. *Azizov K.E.* Benefits in the tax regulation of the agricultural sector of Ukraine (2010) [Scientific Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine]. № 154, p. 3. – p. 19-26.
2. *Bodak G.I.* Foreign experience of agricultural production (2012) [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]. № 22/6. – p. 164-169.
3. *V.M Budzyak.* Agricultural land use (2006) [Economic, environmental and governance aspect]: monograph – 386 p.
4. *Vladimir Lanoviy.* State without land there is no land management (2012) [Herald] № 12. – p. 4-8.
5. The determinants of socio-economic development of companies: (2013) monograph. Vol. 2 in Science. Ed. Dr. Sc. Science, Prof. E. Mishenina, 444 p.

6. J.M. Dorosh. Institutes of agricultural land use, operation problems and solutions (2014)[Land management, cadastre and land monitoring] №3-4. – p. 4-11.
7. Kuznetsov A.I. Scientific and reasonable in size and structure of land ownership and land use – the basis of Rural Development and Land Management (2014)[Inventory] – № 2. – p. 18-24.
8. Myloserdov V. Experience the formative land relations in China (2009) [Agriculture economy] № 5. – p. 145-151.
9. The organization of production and business activities in the agricultural enterprises.(2014)Textbook. – 416 p.
10. On the farm: Law of Ukraine of 19.06.2003 // Official The website of the Verkhovna Rada of Ukraine. – [Electronic resource]. – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

Куприянчик И.П.

**КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНЫХ
ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ В УКРАИНЕ ИЗ
ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

Исследованы предпосылки создания, функционирования фермерских хозяйств в Украине и зарубежных странах. В ходе проведенных исследований выявлено, что на протяжении 1990-2015 гг. Количество фермерских хозяйств увеличилось с 332 до 54 302, занимающие 915, 40 тыс. Га земель. За указанный период на одно хозяйство приходилось от 12,0 до 78,8 га сельскохозяйственных угодий (наиболее заметным рост размера состоялась в период с 1990-1995 гг. – Почти в 100 раз). Несмотря на это фермерские хозяйства так и не стали эффективными производителями сельскохозяйственной продукции. Напротив, в мире более 500 млн ферм (87,7%) от их общего количества принадлежащих семьям, которые производят 56% такой продукции. Кроме того, в этих странах ведется целенаправленная поли-

тика в поддержку сельскохозяйственных товаропроизводителей по повышению эффективности производства обеспечивая рациональное землепользование. Конкурентоспособность этих хозяйств обоснована наличием разработанной прогнозно-планировочной стратегии их развития. По опыту зарубежных стран, для достижения эффективного, экологически безопасные сельскохозяйственного землепользования в статье предложена концепция развития семейного фермерского хозяйства.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, семейное фермерское хозяйство, институт, концепция развития, зарубежный опыт.

Курпуянчук І.

**CONCEPT DEVELOPMENT OF
FAMILY FARMS IN UKRAINE, FROM THE
EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES**

The preconditions of creation, functioning farms in Ukraine and foreign countries. During the studies found that during the 1990-2015 biennium. Number of farms increased from 332 to 54 302, holding 915, 40 thousand. Hectares of land. During this period, per farm fell from 12.0 to 78.8 hectares of agricultural land (the most notable increase in size occurred in the period from 1990-1995. – About 100 times). Despite that farmers did not become effective agricultural producers. In contrast, the world's 500 million farms (87.7%) of the total number are families who produce 56% of such products. Moreover, in these countries is a deliberate policy to support agricultural producers by improving production efficiency by providing sustainable land use. The competitiveness of farms is justified by the presence of the developed forecasting and planning strategies for their development. The experience of foreign countries, to achieve efficient, ecologically safe agricultural land in the article the concept of the family farm.

Keywords: farm, family farm, college, concept development, foreign experience.